

КОМБІНАТОРНА ВАРІАТИВНІСТЬ НАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ ФОНЕМ У СПОНТАННОМУ НІМЕЦЬКОМУ МОВЛЕННІ

Кузьменко Т.М.

Київський національний лінгвістичний університет

kutam@ua.fm

The paper advances the determination of main features of stressed vowels' reduction in modern German. According to the results of auditory experiment aimed at distinguishing the stressed vowels' realization in spontaneous speech, the author defines the degree of vowel phonemes differential markers' in/stability. The analysis has proved that some stressed vowels can undergo quantitative and qualitative reduction; the degree of the vowels differential markers weakens, especially with the increase of spontaneity of speaking.

Key words: *spontaneous speaking, position of the phoneme, complete and incomplete phoneme realization, reduction, vowel phoneme's differential markers.*

Спонтанне мовлення як мовлення вільне, незаплановане, імпровізоване характеризується особливою реалізацією одиниць сегментного рівня мови. Численні повтори, паузи, емоційність висловлення впливають певною мірою на інтонаційне оформлення повідомлення, що, у свою чергу, сприяє варіативності голосних та приголосних фонем.

Спонтанному мовленню притаманна особлива реалізація одиниць сегментного та супraseгментного рівнів. Голосні фонем, які знаходяться у слабкій позиції, суттєво змінюють свої диференційні ознаки, нейтралізуються та зникають зі структури слова [2; 4; 6]. Цікавим вважається встановлення темпоральних та тембрових характеристик наголошених голосних фонем у спонтанному мовленні і визначення того, чи дійсно вони є такими “константними”, як стверджують деякі вчені [1; 3; 5].

Головне завдання даного дослідження – проаналізувати якісні та кількісні ознаки наголошених голосних фонем у спонтанному мовленні залежно від впливу різних мовних та позамовних чинників;

З метою виявлення комбінаторних модифікацій наголошених голосних німецької мови у спонтанному мовленні проведено аудитивний аналіз. Аудиторами (n=10) було запрошено викладачів фонетики німецької мови, а також аспірантів Київського національного лінгвістичного університету, які мають досвід проведення такої роботи. Перелік завдань складався із сегментації попередньо записаних текстів спонтанного мовлення носіїв мови (n=12) на тема-рематичні єдності, синтагми й фонетичні слова (ФС) з виділенням наголошених слів та позначенням реалізації наголошених

голосних і їхніх модифікацій за допомогою транскрипції МФА та діактичних позначень.

Основні результати проведеного аудитивного аналізу комбінаторних алофонів наголошених **довгих голосних фонем** у німецькому спонтанному мовленні виявили такі особливості:

- 1) модифікацію всіх голосних фонем, особливо /i:/, /e:/, /u:/, /o:/ та /a:/;
- 2) найвищий ступінь редуції голосних /i:/, /e:/ та /o:/, які стають нейтральними, подібними до шва [ə], або, взагалі, випадають зі структури слова;
- 3) нестабільність таких диференційних ознак довгих голосних фонем, як їхнє розрізнення за тривалістю, ступенем підняття, напруженості та участю губ.

Наголошена довга напружена голосна фонема /i:/ може скорочуватись, ставати закритою ненапруженою (2,4%). В свою чергу, це приводить до того, що голосний може реалізуватись як нейтральний [ə] (0,9%), особливо в службових частинах мови. Відносна різниця між алофонами фонери /i:/ залишається істотною (75%), а протиставлення “довгий – короткий”, “напружений – ненапружений” виявляється нестабільним.

Наголошена голосна фонема /y:/ реалізується в спонтанному мовленні у більшості випадків нормативно (75%). Варіативність зазначеної фонемі пояснюється квантитативно-квалітативною редукцією, тобто зменшенням тривалості, частковою делабіалізацією та здатністю змінювати розрізнення за рядом, тобто уподібнюватися деякою мірою до голосного заднього ряду верхнього підняття [ɯ] (4,5%). Крім того, у спонтанному мовленні має місце поява спадного фонетичного дифтонга [y:ɐ] (20,5%).

Наголошена довга напружена голосна фонема /e:/ не тільки скорочується за тривалістю (2,2%), але й змінює ступінь підняття, чергуючись з коротким ненапруженим високим голосним [i]: [e:] → [eⁱ:] → [e] (0,9%). У невеликій кількості випадків (0,9%) має місце елізія зазначеного голосного, особливо у службових частинах мови.

Унаслідок сполучення довгої голосної фонемі з вокалізованим приголосним [e] утворюється спадний фонетичний дифтонг [e:ɐ], який відзначається високою частотністю у спонтанному мовленні (32,9%).

Наголошена довга голосна переднього ряду середнього підняття [ø:] реалізується здебільшого нормативно (92,3%), хоча іноді має місце спадний

фонетичний дифтонг [ø:ɐ̯] внаслідок контакту голосного з вокалізованим приголосним [ɐ] (7,7%).

Довга напружена голосна фонема верхнього підняття /u:/ поступово втрачає у спонтанному мовленні свою тривалість, реалізуючись як закритий напружений короткий [u] (6,2%). Іноді виникає короткий закритий частково лабіалізований напружений алофон [u^ɸ] (1,2%), а також короткий закритий частково делабіалізований [u^ɔ] (1,8). Унаслідок сполучення наголошеної голосної /u:/ з вокалізованим приголосним [ɐ] з'являється спадний дифтонг [u:ɐ̯] (12,4), у якому [ɐ] має напівскладовий характер. Відносна різниця між алофонами аналізованої фонемі є істотною (78%). До того ж, у спонтанному мовленні такі диференційні ознаки, як розрізнення голосних за тривалістю, ступенем напруженості та огублення варто визнати нестабільними.

Модифікація наголошеної довгої голосної фонемі середнього підняття /o:/ характеризується переважно кількісною редукцією, внаслідок чого цей фонологічно довгий голосний скорочується у 6,7%. В окремих випадках цей голосний може частково делабіалізуватись, ставати відкритим ненапруженим [ɔ] (3,6%), змінювати ступінь підняття, чергуючись з коротким голосним [ʊ], а іноді – наближатися до нейтрального [ə], що свідчить про його якісну редукцію. Отже, нестабільними у мовленні є протиставлення голосного за тривалістю, ступенем підняття, напруженістю та участю губ.

Варіативність наголошеної довгої голосної фонемі низького підняття /a:/ відзначається кількісною редукцією. Навіть у сильній позиції голосний скорочується (3,5%) та стає ненапруженим (7,7%). Розрізнення цієї голосної фонемі за тривалістю має тенденцію до нейтралізації.

Відносно висока варіативність, притаманна наголошеним довгим голосним фонемам у спонтанному мовленні, не виключає можливості того, що реалізація коротких голосних буде також відмінною від нормативної.

Дані аудитивного аналізу реалізації наголошених **коротких голосних фонем** підтверджують такі особливості їх функціонування у спонтанному мовленні:

- 1) голосні /ɛ/, /ʊ/, /ɔ/ та /a/ подовжуються перед вокалізованими приголосними [ɐ] та [ɤ] внаслідок регресивної акомодатії або елізії зазначених приголосних;

- 2) короткі /ε/ та /ɔ/ стають довгими широкими ненапруженими, а /a/ уподібнюється до нейтрального [ə], що свідчить про появу якісної редукції;
- 3) нестабільними диференційними ознаками варто вважати розрізнення голосних за ступенем підняття та лабіалізації у огубленого голосного /ɔ/.

Наголошена коротка напружена голосна фонема /ɪ/ реалізується у спонтанному мовленні переважно нормативно. У деяких випадках вона лабілізується та стає закритою ненапруженою в позиції перед вокалізованим приголосним [e] (2,3%).

Коротка ненапружена голосна фонема /ε/ може заміщуватись вузьким напруженим [e], тобто змінювати ступінь підняття (2,3%).

Унаслідок регресивної акомодатії з вокалізованими приголосними [e] та [t] має місце подовження голосних /ε/ (2,8%; 0,9%) та /u/. Проведений аудитивний аналіз дозволив встановити появу спадних фонетичних дифтонгів [εe] (8,8%) та [ue] (1,5%).

Наголошена коротка ненапружена голосна /ɔ/ реалізується у 76,2% нормативно, але перед вокалізованими приголосними [e] та [t] вона подовжується і частково втрачає огублення. До того ж, в позиції перед вокалізованим [e] виникає довгий відкритий ненапружений алофон [ɔ:] (21%).

Фонологічно коротка голосна /a/ може подовжуватись внаслідок елізії наступного вокалізованого приголосного [e]. Іноді трапляються випадки, коли вона уподібнюється за своїми характеристиками до нейтрального [ə], тобто стає нечіткою (2,7%).

Спонтанному мовленню притаманний більший ступінь модифікацій наголошених голосних фонем, ніж підготовленому. Непідготовленість мовця до комунікації викликає нестабільність прояву майже усіх диференційних ознак голосних фонем. При цьому розрізнення голосних за рядом переважно зберігається, але ступінь підняття, напруженості та лабіалізації послаблюється. Протиставлення голосних за ознакою “довгий – короткий” нейтралізується.

Усі довгі наголошені голосні фонemi підлягають і кількісній, і якісній редукції, внаслідок чого вони втрачають розрізнення за тривалістю, частково делабілізуються та стають менш напруженими. Найвищий ступінь редукції

притаманний голосним /i:/, /e:/ та /o:/, які можуть редукуватися до нейтрального [ə].

Наголошені короткі голосні фонеми часто перетворюються на довгі широкі ненапружені внаслідок появи компенсаторної тривалості на місці елізії наступних вокалізованих приголосних [e] та [ɪ]. Високий голосний [i̯] набуває огубленості в результаті регресивної асиміляції з наступним вокалізованим приголосним [e], що деякою мірою сприяє зближенню його характеристик із голосним [ʏ].

Література

1. Барінова Г.А. Редукція гласних в розмовній мові / Галина Алексєєвна Барінова // Розвиток фонетики сучасної російської мови. – М. : Наука, 1971. – С.97–116.
2. Бондарко Л.В. Фонетичне описання мови і фонологічне описання мови / Лія Васильєвна Бондарко. – Л. : Вид-во Ленінград. ун-та, 1981. – 199 с.
3. Вейсалов Ф.Е. Проблема варіювання фонем в сучасній фонології / Ф.Е. Вейсалов // Питання мовознавства. – 1990. – №3. – С. 72–80.
4. Кузьменко Т.М. Редукція наголошених голосних як можливий чинник розвитку вокалізму сучасної німецької мови / Тетяна Миколаївна Кузьменко // Мова. Мовлення. Комунікація. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2016. – С. 168–176.
5. Meinhold G. Phonologie der deutschen Gegenwartssprache / Gottfried Meinhold, Eberhard Stock. – 2 dg. Auflage. – Leipzig : Bibliographisches Institut Leipzig, 1980. – 256 S.
6. Steriopolo O. Neuere Entwicklungsprozesse in der Phonetik des Deutschen / Olena Steriopolo // Germanistik in der Ukraine. – Jh. 8. – Kyjiw : Verlagszentrum KNLU, 2013. – S.114–130.